

MIRCEA ELIADE

Maitreyi

(RÉSZLET)

I.

Sokáig tétováztam a füzet mellett, nem tudok visszaemlékezni, pontosan melyik napon is találkoztam Maitreyivel. Az évi bejegyzéseimben semmit nem találtam. Az ő neve jóval később tűnik fel, miután kijöttem a szanatóriumból, és be kellett költözöm Narendra Sen mérnök Bhowanipore negyedbeli házába. Ez 1929-ben történt, Maitreyivel pedig jó tíz hónappal korábban találkozhattam először. Éppen azért indítom tehát olyan nehézkesen ezt a történetet, mert nem tudom felidézni akkori alakját, képtelen vagyok újraélni akkori csodálatomat, a felkavaró és bizonytalan legelső találkozást.

Halványan rémlik, hogy egyszer láttam egy autóban várakozni az Oxford Könyvesbolt előtt, amíg apjával, a mérnökkel könyveket válogattunk a karácsonyi szüni-dőre – emlékszem, összerezentem, majd furcsa módon megvetést éreztem. Csúnyának találtam: túl nagy és túl fekete szemeit, húsos ajkait, fejlett, érő gyümölcs-höz hasonló bengáli szűzlány kebleit. Amikor bemutatott neki, homlokához emelt tenyérrel üdvözölt, hirtelen feltűnt meztelen karja, megdöbbenett bőrének színe: matt, barna, addig sosem látott agyag- vagy viasz-barnaság. Akkoriban még a Wellesley utcában laktam, a Ripon Panzióban, Harold Carr volt a szobatársam, egy tisztviselő a Hadügy és Tengerészet boltjában. Kedveltem a társaságát, mert rengeteg családot ismert Kalkuttában, akiknél aztán én is eltölthettem az estéimet, a lányokkal pedig rendszeresen eljártam táncolni. Ennek a Haroldnak próbáltam leírni, (leginkább azért, hogy végre magam is megértsem) Maitreyi meztelen karját, azt a megrázó és különös sötét-sárgát, amely oly kevésbé volt nőies, mintha egy istennő és nem egy indiai lány karja lett volna.

* Mircea Eliade (1907–1986) a nemzetközi híró román vallástörténész, író és filozófus 1933-ban jelentette meg indiai élményeiből ihletődő, *Maitreyi* című kisregényét. Az európai ifjú és az indiai lány szerelmi története Eliade szépirói munkásságának máig legnépszerűbb darabja. Több nyelvre lefordították (olasz, német, spanyol, francia, angol), *Bengáli éjszakák* címen meg is filmesítették (1988). Magyarul most olvasható először.

Az már kevésbé köztudott, hogy a regényre „válaszregény” is született. Eliade regényének hősnője, az utóbb Maitreyi Devi néven ismertté vált indiai költőnő *It does not die* (Nem hal meg) címen maga is megírta találkozásuk, szerelmük történetét. Eliade regénye olyan szerelmi történet, amelynek minden lapjáról árad az idegen kultúrával való találkozás, a keleti világ felfedezésének olykor fájdalmas, máskor elbűvölő, de mindig felkavaró élménye.

Harold az asztalára tett tükörben borotválkozott. Ma is látom a jelenetet: a teáscsészéket, cipőpasztával összekent lila pizsamáját (amiért véresre verte a *boyt*, holtlott ő maga kente össze, amikor egyik este részegen jött haza a Y.M.C.A-bálról), nikkel pénzérmék a vetetlen ágyon és én, amint hiába próbálom egy gyufaszál vékony-ságúra összecsavart papírdarabbal kitisztítani a pipámat.

– Na de Allan, komolyan, egy bengáli lány tetszik neked? Undorítóak. Itt születtem Indiában, jobban ismerem őket, mint te. Piszkosak, hidd el. És nincs mihez kezdeni velük, nem lehet őket lefektetni. Az a lány még a kezét sem nyújtja oda soha neked...

Kimondhatatlan élvezettel hallgattam, noha Harold egy szót sem értett abból, amit meséltem neki, azt hitte, ha egy nő karjáról beszélek, máris a szerelemre gondolok. Elég furcsa, hogy örömet lelem abban, hogy mások rosszat beszéljenek azokról, akiket szeretek, vagy akiket közel érzek magamhoz, a barátaimról. Ha igazán szeretek valakit, szívesen hallgatom meg a róla szóló pletykákat, mintha ezekkel tartanám ellenőrzés alatt tudatom rejtett folyamatait, amelyeket nem értek, és nem is emlékszem rájuk szívesen. Azt lehetne mondani, hogy szenvedélyemmel, vagy őszinte érdeklődéssel párhuzamosan nő bennem a rontó vágy, amely az első elnyomását, megrontását, trónról való letaszítását követeli. Nem tudom. De mivel kellemesen meglepett Harold ostoba kritikája a bengáli nőkről (barátom fanatikus hülye volt, mint minden eurázsiai), rögtön rájöttem, hogy Maitreyi emléke sokkal mélyebben kötődik a gondolataimhoz és vágyaimhoz, mint hittem. Átmentem a szobámba, gépiesen próbáltam kitisztítani a pipámat. Nem tudom, mi történt ezután, ezt az eseményt nem jegyeztem fel, nem is emlékeztem rá, amíg a jázminkoszorú, amelynek a történetét a továbbiakban ebbe a füzetbe feljegyzem, eszembe nem juttatta.

Akkoriban kezdődött indiai karrierem. Egy csomó előítélettel elteltén érkeztem, tagja voltam a Rotary Klubnak, büszke voltam európai állampolgárságomra és származásomra, fizikai és matematikai értekezéseket olvastam (noha kamasz koromban arról álmodoztam, hogy beállok misszionáriusnak), és csaknem napi rendszerességgel naplót írtam. Miután átadtam a Noel és Noel üzemek helyi képviselőtét, és műszaki rajzolóként alkalmazott a delta csatornázásán dolgozó társaság, akkor ismerkedtem meg közelebbről Narendra Sennel (aki akkoriban köztisztletnek örvendett Kalkuttában, mert ő volt az első, Edinburghben kitüntetéssel végzett mérnök), és az életem változni kezdett. Kevesebbet kerestem, de szerettem a munkámat. Nem kellett többé a Clive Street-i irodában főni, papírokat böngészni és aláírni, és minden nyári estén berúgni, hogy elkerüljön az idegláz. Két-háromhetente elutaztam: a tamluki munkálatokat vezettem, és valahányszor a központból terepre kellett mennem, csak úgy dagadt a szívem a büszkeségtől, amikor láttam, hogy nő az építmény.

Boldog hónapok voltak: hajnalban indultam a Howrath–Madras gyorsvonattal, és már ebéd előtt az építőtelepen voltam. Mindig is szerettem a gyarmati utazáso-

kat. Indiában, az első osztályon megtett utazás igazi kikapcsolódás. Valahányszor kiszálltam a taxiból, barátságosnak éreztem az állomást, miközben barna kalapot jól szemembe húzva végigrohantam a peronon, nyomomban a szolgálával, aki a hóna alatt öt képes újságot, mindkét kezében egy-egy csomag Capstan dohányt cipelt (mert sokat dohányoztam Tamlukban, és valahányszor elmentem a Howrath-i dohánybolt előtt, mindig úgy éreztem, nem szereztem be elég Capstant, egy dohány nélkül eltöltött éjszaka emléke pedig, amelyen kénytelen voltam a munkások komiszdohányát füstölni, valósággal megborzongatott). Sosem elegyedtem beszédbe fülketársaimmal, nem kedveltem a közepes szintű, oxfordi diplomával rendelkező *bara-szahibokat*, sem a zsebükben detektívregénnyel utazó fiatalokat, sem a gazdag indiaiakat, akik megtanultak ugyan az első osztályon utazni, de még nem tanulták meg, hogy kell begombolni a mellényüket, vagy piszkálni a fogukat. Bengál soha meg nem énekelt, meg nem siratott mezőit bámultam az ablakon át – magammal szemben is néma voltam, nem mondtam, nem kérdeztem semmit.

Az építőtelepen én voltam az úr, mert én voltam az egyetlen fehér ember. Azok az eurázsiaiak, akik a híd környékén folyó munkálatokat felügyelték, nem örvendtek ugyanilyen megbecsültségnek, harmadosztályon utaztak, a megszokott khakiszín öltözéket viselték – rövidnadrág, mellény, nagyzsebes ing –, és hibátlan hindusztáni nyelven átkozták a munkásokat.

Nyelvi pontosságuk és káromkodásaik kiterjedt köre lealacsonyította őket a munkások szemében. Én ellenben hibásan, hangsúlyok nélkül beszéltem, ami imponált nekik, mert idegen eredetemet, felsőbbrendűségemet bizonyította. Egyébként szívesen szóba elegyedtem velük esténként, mielőtt visszavonultam volna a sátramba írni, gondolkodni, elszívni még egy pipa dohányt. Szerettem ezt a tengerparti földdarabot, ezt az isten háta mögötti, elhagyatott, kígyókkal teli mezőt, amelyen ritkásan nőttek a pálmafák és illatosak voltak a bokrok. Szerettem a reggeleket, hajnalhasadás előtt, amikor a csend szinte örömríkoltásra készített, ezt a csaknem emberi lényé váló magányt, ezen a zöld és oly elhagyatott mezőn, amely az utazót a legszébb égbolttal várja, amit életemben látni megadatott.

Az építőtelepen töltött napokat igazi vakációnak éreztem. Kedvvel dolgoztam, jókedvűen osztogattam a parancsokat, s ha egy értelmes társam akadt volna, minden bizonnyal okos dolgokat mondtam volna.

Lucien Metz-cel éppen akkor találkoztam, amikor barnára sültén, farkaséhesen hazatértem Tamlukból. A peronon futottunk össze, arra vártam, hogy a szolgálam fogjon egy taxit (éppen megérkezett a bombay-i gyors, és szokatlanul nagy volt a tömeg). Lucient két évvel korábban, Adenben ismertem meg, amikor Indiába menet néhány órát ott töltöttem, ő pedig egy olasz hajóra várt, hogy visszavigye Egyiptomba. Tetszett ez a műveletlen és szentelen, nagyon tehetséges és jó megfigyelőképességű újságíró, aki gazdasági riportot készített, és a hajó fedélzetén olvasgatott árlistát hasonlított össze a kikötőben tapasztalt árakkal, aki képes volt arra, hogy alig egy órácska autózás után tökéletesen leírjon egy várost. Amikor megismerked-

tünk, ő már többször járt Indiában, Kínában, Malajziában és Japánban, és azok közé tartozott, akik nem azért kritizálták Mahatma Gandhit, amit tett, hanem azért, amit nem tett.

– Hé, Allan! – kiáltott rám, és nem tűnt meglepettnek, hogy találkozunk.

– Még mindig Indiában, mon vieux? Mondd meg, kérlek, ennek az alaknak, aki úgy tesz, mintha nem értene angolul, hogy a Y.M.C.A.-hez vigyen, ne hotelbe. Azért jöttem, hogy könyvet írjak Indiáról. Sikerkönyvet, politikai és detektívregényt. Elmesélem...

Lucien tényleg azért jött, hogy könyvet írjon a modern Indiáról, már itt tartózkodott néhány hónapja, interjúkat készített, börtönöket látogatott, fotózott. Még aznap este megmutatta a fotóalbumát és az autogramgyűjteményét. Problémát okozott azonban a nőknek szánt fejezet, még sosem találkozott *igazi* indiai nőekkel. Hézagos ismeretei voltak csupán a *purdah*ban töltött életükről, állampolgári jogaikról, különösen a gyermekházasságokról.

Gyakran kérdezte:

– Te, Allan, igaz, hogy ezek nyolc éves kislányokat vesznek feleségül? Így kell lennie, olvastam egy fickó könyvében, aki harminc évig volt itt tisztviselő.

Kellemes estét töltöttem a társaságában, az otthon teraszán, de minden igyekezetem ellenére sem segíthettem rajta, hiszen magam sem ismertem közelről az indiai nők életét, a mozit és néhány fogadást kivéve nem is nagyon találkoztam velük. Eszembe jutott, hogy megkérhetném Narendra Sent, hívja meg egyszer teára. Talán az is eszembe jutott, hogy így én is közelebről megfigyelhetem Maitreyit, akit azóta sem láttam, mert Sennel való kiváló kapcsolatom kizárólag közös irodai munkákra és autóbéli beszélgetésekre korlátozódott. Eddig kétszer is meghívott már teára, de mivel nagy becsben tartottam a kizárólag matematika és fizika tanulmányozásának szentelt szabadidőmet, visszautasítottam.

Amikor elmondtam, hogy Lucien könyvet ír Indiáról, amelyet majd Párizsban fog kiadni, és elmeséltem, melyik fejezet megírásánál akadt el, Sen megkért, hogy rögtön, még aznap délutánra hívjam meg teázni. Milyen boldogan szaladtam fel az otthon lépcsőin a hírrel! Lucien még sosem járt gazdag indiai házban, arra számított, hogy remek riportot fog készíteni.

– Milyen kasztba is tartozik ez a te Sened? – kérdezte.

– Igazi brahmin, de a legkevésbé sem ortodox. A Rotary Klub alapító tagja, a Kalkutta Klub tagja, perfektül teniszezik, autót vezet, halat és húst eszik, európaiakat hív meg az otthonába és bemutatja őket a feleségének. El lesz a tőle ragadtatva, ígérem.

Be kell vallanom, én is legalább annyira meg voltam lepődve, mint Lucien. Ismertem a mérnök bhowanipore-i házát, jártam egyszer ott autóval, valami tervrajzokért. De még csak nem is gyanítottam soha, hogy ennyi csoda akad egy bengáli házban, ennyi fény szűrődik át a fátyolhoz hasonlóan áttetsző függönyökön, hogy olyan édes megérinteni a szőnyegeket, a kasmíri gyapjú pamlagokat, meg a vert

bronz tányérhoz hasonló lábú asztalkákat, amelyekre azokat a teáscsészéket és bengáli süteményeket helyezték, amelyeket Narendra Sen Lucien okulására hozott. Álltam, és a szobát csodáltam, mintha akkor érkeztem volna meg Indiába. Két éve itt éltem, de soha nem vágytam arra, hogy belépjek egy bengáli család otthonába, megismerjem belső életüket, és ha a lelküket nem is, legalább a tárgyaikat megcsodáljam. Gyarmati életet éltem, egyedül az építőtelepen vagy az irodákban végzett munkámmal, olyan könyveket olvastam és olyan előadásokat néztem, amelyeket a fehér földrészen is könnyen elérhettem volna. Aznap délután született meg bennem először a kétely, emlékszem, kicsit kábán tértem haza, olyan gondolatokkal, amelyek még sosem jártak a fejemben. (Lucien fel volt dobva, benyomásait ellenőrizte, hol ezt, hol azt kérdezett, hogy vajon jól értette-e a házigazda szavait.) Mégsem írtam egy sort sem a naplómbe, ma, amikor Maitreyit idéző nyomok után kutatva lapozgatom a füzeteket, semmit nem találok. Furcsa, mennyire képtelen vagyok előre látni a döntő eseményeket, megfejteni azokat az embereket, akik később megváltoztatják életem menetét.

Maitreyit sokkal szebbnek találtam, sápadt teaszín szárijában, ezüsttel kivarrt, fehér papucsban, a sárga cseresznyék színét idéző sállal, túl sötét fürtjei, túl nagy szemei, túl piros ajkai mintha már-már nem is emberivé tették volna ezt a fátylakba burkolt, mégis áttetsző testet, amely mintha nem is a biológia törvényeinek, hanem valami csodának köszönhetően élt volna. Némi kíváncsisággal figyeltem, képtelen voltam megérteni, milyen titkot rejteget ez a lány puha selyem-mozdulataiban, félnék, már-már rémült mosolyában, és főleg abban a minden pillanatban változó beszédében, amely mintha csak most ismerkedne bizonyos hangokkal. Merev, pontos, tankönyvbe illő angol nyelven beszélt, de valahányszor megszólalt, én is, Lucien is kénytelenek voltunk rábámulni: mintha hívtak volna szavai!

A teázás tele volt meglepetésekkel! Lucien minden falás sütemény után jegyzetelt, szünet nélkül kérdezősködött. Mivel hibásan beszélt angolul, a házigazda pedig biztosította, hogy ért franciául (két kongresszuson is járt Párizsban, a könyvtárában pedig számos francia regény rejlett, amúgy egyiket sem olvasta), néha párizsi argóján kérdezett valamit, mire a házigazda mosolyogva felelt: „oui, oui, c'est ça”, majd roppant elégedetten nézett ránk. Lucien kérte, engedjék meg, hogy megvizsgálhassa Maitreyi ruháját, ékszereit, díszeit. A mérnök beleegyezett, kézen fogva odahúzta a lányát, mert Maitreyi az ablaknak volt dőlve, alsó ajka remegett, a sál eltakarta homlokát. Páratlan jelenet volt a ruházat vizsgálata, az ékszerek kézzel való méregtetése, amelyet elragadtatott felkiáltások, kérdések és Lucien által gyorsírással lejegyzett válaszok követtek, miközben Maitreyi már azt sem tudta, hova nézzen, reszketett, sápadtan, rémülten, amíg a tekintetünk nem találkozott, és én rá nem mosolyogtam. Akkor, mintha csak rálelt volna a béke szigetére, tekintetembe fúrta tekintetét, szépen, csendesesen, megnyugodott. Nem tudom, meddig tartott ez a pillantás, de nem hasonlított egyetlen eddig tapasztalt, tekintetembe fúródó pillantáshoz sem, és amikor a vizsgálat véget ért, Maitreyi pedig visszaszaladt az ablak mel-

lé, pironkodtunk ismét egymásra nézni, olyan titokzatos és meleg volt a korábbi pillantásunk.

Mivel őt már nem nézhettem, más szemekkel kezdtem nézni a mérnököt, azon tűnődtem, hogy lehet egy ilyen csúnya, kifejezéstelen arcú ember Maitreyi apja. Most én is közelebről, nyugodtan figyelhettem a mérnök arcát, amely olyannyira hasonlított egy békához, düledt szemek, nagy száj, kerek, barna fej, alacsony homlok, fekete, bár már őszesbe hajló haj, alacsony termet, görbe vállak, formátlan has és rövid lábak. Annál érthetlenebb volt, hogyan kelthet szimpátiát és szeretetet ez az én főnököm. Mert legalábbis az én szememben, Narendra Sen vonzó férfi volt, okos, kifinomult, művelt, tele humorral, szelíd és igazságos.

Ahogy ott álltam és figyeltem, különös, meleget és rettegést keltő hangulatot hozva magával megjelent a mérnök felesége, Srimati Devi Indira, kék szariban, aranyba mártott kék sállal, mezítláb, pirosra festett talppal és körmökkel. A hölgy szinte egyáltalán nem értett angolul, és egyfolytában mosolygott. Minden bizonnyal sok pant rágcsálhatott aznap délután, mert vérvörösek voltak az ajkai. Amikor ránéztem, megdöbbsentem, nem mondtam volna meg, hogy Maitreyi anyja, inkább a nővérének látszott, olyan fiatal, friss, szégyenlős volt. Vele együtt érkezett tizenegy éves másik lánya, Chabu, akinek rövidre volt vágva a haja, kartonruhát viselt, de harisnya és cipő nem volt rajta, meztelen karjai és combjai, huncut, csinos arcocskája rögtön egy cigánylányt juttattak eszembe.

Képtelen vagyok itt elmesélni, mi történt akkor. Ez a három nő, amint megjelentek előttünk, egymáshoz húzódtak, ugyanazzal a rémülettel a tekintetükben, a mérnök hiába bátorította beszédre őket. A ház asszonya szerette volna kitölteni a teát, de aztán meggondolta magát, és Maitreyire hagyta. Már nem tudom, kinek a hibájából történt, de a tea kiömlött a tálcára és Lucien nadrágjára, mire mind segítségére siettek, a mérnök pedig elveszítette a nyugalmát és bengáli nyelven szidni kezdte a családját, Lucien pedig franciául szabadkozott, anélkül, hogy bárki is figyelt volna rá. Végül Narendra Sen szólalt meg:

– Scusez-moi! Ici votre place.

A lányok rögtön szaladtak kicserélni a fotel selyemtakaróját, a mérnök tovább veszekedett velük, mi ketten pedig nem tudtuk, hova álljunk, mit tegyünk, kire nézünk. Még Lucien is zavarba jött, noha távozás után a kocsiban sokat mókázott az eseménnyel kapcsolatban. Csak az asszonyság vérvörös ajkain játszott ugyanaz a mosoly, ugyanaz a meleg szerénység a tekintetében.

A társalgás nem tartott sokáig. A mérnök megmutatta Luciennek a régi szanszkrit kéziratokat a nagybácsi könyvtárából, aki a kormány egyik fő tudósa volt, majd egy sor festményt és régi kézimunkát. Én az ablakhoz léptem, a kertet bámultam, furcsa kert volt, magas falakkal, bokrokkal és glicíniával, a ház mögött egy kókuszpálma csokra reszketett. Nézttem, anélkül, hogy rájöttem volna, honnan származik a varázsa, ez a Kalkuttában sosem tapasztalt nyugalom. Hirtelen féktelen, ragadós nevetést hallottam, egy nő meg egy gyermek nevettek együtt, nevetésük egyenesen

a szívembe hatolt. Jobban kihajoltam az ablakon, és akkor megláttam a kertben, két lépcsőn heverve Maitreyi csaknem meztelen testét, haja a szemébe hullt, karjait összefonta a keblén, láttam, ahogy remeg a lába, rázza a nevetés, s végül egy gyors bokamozdulattal a falnak rúgja papucsait. Nem tudtam betelni a látvánnyal, végtelemnek éreztem azt a néhány percet. Valami szent szertartásnak éreztem nevetését, a tüzes test vadságát. Az volt az érzésem, szentségtörést követek el, de nem volt erőm megválni az ablaktól.

Elmenőben minden teremben az ő nevetését hallottam.

Fordította: VALLASEK JÚLIA

